

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Du kartėlio prieskoniai

2012-09-04

ŽURNALAS: FOTOGRAFIJA

TEMA: Fotografai

AUTORIUS: Agnė Narušytė

DATA: 2012-08

Du kartėlio prieskoniai

Agnė Narušytė

Kai pirmą kartą pamačiau Vytauto Pletkaus fotografijas, nustebino jų ypatinga laikysena – tai, kad pažįstamą lietuviškos fotografijos peizažą jis taip nuosekliai padengė kartėliu. Tarsi žiūrėdamas į tą pačią (kaip mano) tikrovę, matytų, jog ji jau iš anksto sugriuvusi, jog vaizdingosios pievos yra tik priedanga, iliuzijos kilimas ant rėkiančios skylės, iš kurios tegali išdygti apanglėję betoniniai stulpai ir surūdiję gelžgaliai. Šateikiuose šalia užrakintų durų nuo pjedestalo nukritęs akmeninis liūtas kaulėja lyg šliogeriško niekio įrodymas. Net ir Nida, kuri visiems asocijuojasi tik su grožiu, Pletkaus fotografijoje yra šlapia dykynė, po kurią vėjas volioja tuščius butelius. Viskas atrodo taip, tarsi kadaise kruopščiai statytą civilizaciją būtų apleidę šeiminkai ir dabar po griuvėsius tik bastosi beviečiai vergai, kurie pamiega ant suolų, šiukšliadėžėse susiranda kažką paėsti, girti palaimingai bučiuojasi niekad neatvažiuosiančio autobuso stotelėje ir abejingai spokso į juos fotografuojantį ateivį. Čia niekas nebendrauja, niekas neberašo laiškų. Iš nebereikalingų pašto dėžučių gerklių byra tik reklaminiai pranešimai, tik netikri meilės pažadai. Peržiūrėjusi fotografijas, jaučiausi taip, lyg Pletkus būtų nubraukęs mano susikurtą reklaminių tikrovės apvalkalą ir parodęs: štai jis, tikrasis Lietuvos vaizdas. Skaudžiai ir neatšaukiamai.

Kaip sakiau, Pletkaus kartėlis nuoseklus. Ir nepasiduoda jokiems pateisinimams. Nes viskas – tiesa, sako fotografijos. Tereikia tik paėjėti kiek toliau, pasukti už kampo, aprėpti kiek platesnį, nei įprasta fotografijoje, akiratį – ir paaiškėja, kad taisyklingas pasaulis yra tik primityvus vaizdinys, kaip ta mėgėjiškai nutapyta mergaitė prie jūros – gatvės prekeivio paveiksle ant apterliotos tvoros, užstojančios lietuje mirkstantį Kauną. Tačiau dviejuose Pletkaus cikluose – „Teritorijos“ ir „Neperspektyvūs projektai“ – kartėlio prieskonis skirtingas.

„Teritorijos“ (2007 – 2010) – regis, neutralus pavadinimas. Ir pačių teritorijų

pavadinimai gerai pažįstami: Obeliai, Linkuva, Marva, Freda, Kaunas... Kiek kartų tai fotografuota? Vien skaitant pavadinimus, atmintis jau šiurena katalogus: Vytauto Balčyčio, Alfonso Budvyčio, Algimanto Kunčiaus... turistinius albumus... senosios fotografijos archyvus... Lietuva – jau fotografijos įsisavinta teritorija. Tema neutrali ir fotografija iš pažiūros neutrali. Neutraliai nespelvota, neutraliai besilaikanti vaizdo konstravimo taisyklių.

Tačiau teritorija nėra toks jau neutralus žodis. Tai – ne žemė ir ne vieta. Teritorija – visada kovos arena, ji saugoma ir žymima kontrolės ženklais. Gyvūnų saugomų teritorijų ženklai – kūno išskyros ir kvapai. Žmonių – kultūriniai dirbiniai, įstatymai, grasinantys perspėjimai, nubraižytos ribos... Net mąstymas apsibrėžia savo teritorijas – sąvokomis, pavadinimais. Taigi Pletkaus fotografuojamos vietos sužymėtos – vietovių pavadinimais. Pilaitėmis, bažnyčiomis, nebeaiškios paskirties plytiniais pastatais. Turėklų, vartų, upių, angų ribomis. O kartais – ir užuominomis į agresiją: medžio šakų peiliais ir styrančiais kaminiais.

Tačiau fotografija, kaip visada, siūlo įvardyti tiksliau. Iki šiol to sąmoningai vengiau. Taigi: *nutrupėjęs turėklas, nukirstas medis, nudaužytas betonas, nutolstanti žmogaus figūra, nulinkęs krepšinio lankas, nusilupę skulptūros (fontano?) dažai, nubyrėjęs šiferis...* Viena fotografija po kitos – čia viskas nyksta, viskas mirę, tarsi pasibaigus karams dėl teritorijos, jau nebėra kam ją saugoti. Tai nėra ta įprasta griuvėsių romantika, kuri nostalgiskai primena laimėtas ir pralaimėtas kovas – visada praeityje, nes laikas jau pašalina po mūsų likusius lavonus. Tai nėra vaizduotė apie kitas patirties erdves žadinančios ribos – čia jos visos pažeistos. Jei vartai, tai aplink juos nėra tvoros, jei tvora yra, tai ji jau griūva. Pletkus aiškiai mėgaujasi nykimo faktūromis, kurias po truputį pasiglemžia besiraizganti augalija, jos pavidalų begalybei pamažu tirpdant žmogiškos fantazijos ribas ir jo galią užvaldyti erdvę.

Šioje vietoje paprasčiausia būtų padaryti išvadą, kad Pletkus renka įrodymus, kaip teritorijos tapatybę naikina laikas, kuris pergales paverčia liūdnais prisiminimais, taip išryškindamas teritorijos okupavimo negalę, agresijos negalę, vyriškos jėgos negalę išsaugoti ribas, nes visus konstravimo projektus galiausiai įveikia gamta. Galima būtų ir baigti šį tekstą tradiciniu kultūros ir natūros opozicijos įvardijimu. Bet tai jau – interpretacinė klišė, jei būtų tik ji, nevertėtų rašyti. Opoziciją ardo abejonė – „Teritorijose“ yra dar kažkas.

Tas kažkas neleidžia regėti vien šių fotografijų tamsiosios ištarmės, patirti nykimo vien kaip praradimo. Galimybę atsakyti kitaip pasiūlo struktūralistinių minties peizažą trikdantys prancūzų filosofai Gilles'is Deleuze'as ir Félixas Guattari, kurie į teritorijos praradimą žiūri palankiai. Netgi priešingai, jie ragina „deteritorializuotis“ – išardyti subjekto tapatybės, reikšmės ir socialinės hierarchijos tvirtoves iki molekulių ir, leidžiant joms laisvai judėti bei jungtis, jomis laisvai eksperimentuojant, susikurti „kūną be organų“, kuris nepaklūsta jokiai, net savo vidinei, organizuojančiai struktūrai. O susikurti galima nuolat tampant tuo, kas nepasiduoda teritoriniams tapatybės apibrėžimams – moterimi, gyvūnu, vaiku, nesuvokiamu[1]. Neapibrėžtas, neaiškus, nesuvokiamas neturi teritorijos, bet yra laisvas. Audronė Žukauskaitė čia išvelgia Samuelio Becketto įtaką filosofams – jo pozityvią irimo sampratą, išreikštą, pavyzdžiui, jo apsakyme „Malonas miršta“[2]. Malonas entuziastingai aprašinėja savo kaip subjekto ir organizuoto kūno dezintegraciją: „Taip, pagaliau aš būsiu natūralus,

kentėsiu labiau, paskui mažiau, nedarydamas iš to jokių išvadų, kreipsiu į savo būklę mažiau dėmesio, nebebūsiu nei šiltas, nei šaltas, būsiu drungnas, numirsiu drungnas, be entuziazmo.“[3] Ir tai bus gerai – galima pridurti. Mirdamas Malonas pasakoja sau istorijas ir visomis jomis bodisi. Bet tai nesvarbu. Jis irdamas virsta pasauliu – deterritorializuojasi, kad jame kaip totalinėje teritorijoje tilptų viskas.

„Būsiu neutralus ir inertiškas“ – sako Malonas. Atrodo, taip nusiteikusias ir Pletkaus teritorijos. Jų visą plotį neutraliai, be kontrastų užkloja begalė faktūrų – tikra lytėjimo puota. Kultūros ženklai inertiškai pasiduoda natūros okupacijai. Teritorija, kentėdama iš pradžių labiau, paskui mažiau, leidžia griauti ribas, svetimai gamtai į ją įsiveržti, užteršti. O gal apvaisinti gyvybe? Lygiagrečiai vyksta minties teritorijų susiraizgymas, inseminacija ir apsikeitimas syvais. Šio proceso logiškas rezultatas – ne tik išnykusios žymės ir ribos, bet ir išnykę pavadinimai. Gamta, kurioje neliks nė vieno ženklo, nebus įvardyta. Tai bus bet kokios vietos. Galima verkti, kad nebebus Lietuvos. Bet galima ir ramiai, neutraliai, per daug nesijaudinant džiaugtis, kad bus kažkas kito, galbūt neteritoriškas gamtos ir gyvybės klestėjimas, kurio jau neveiks laikas, vėl insiųjų suktis ratu.

Tačiau mano polinkį į optimistinius skaitymus pataiso kitas Pletkaus ciklas – „Neperspektyvūs projektai“ (2008–2012). Jei peržiūrėsime jo vaizdų ikonografiją, pamatysime daugybę nebaigtų ir apleistų konstrukcijų. Kai kurios buvo užmestos pasibaigus tarybiniam laikams, kai nebeliko jų statybas ginusio tikslo: paminklas su žvaigžde ir nulupta lentele (tikriausiai) kariams, beveik išnykęs nesuvokiamame brūzgyne; betono stulpai, tikriausiai turėję tapti kokios nors fermos ar fabriko sienomis; Dumšių raketinė bazė; padangos, įkastos į cementą – kad nebejudėtų, milžiniškas betoninis užrašas – „Draugas“ – vidury laukų, apleistas kino teatras „Už taiką“. Bet yra ir kitokių nebaigtų ar išardytų projektų, kurie nesusiję su konkrečiomis ideologijomis ar laikotarpiais: namas, iš kurio jau išvirtę viduriai – voliojasi langinės ir laukan išmesta pagalvė; saulės laikrodžio ar kažkokio baltų žemėlapiu užuominos šaligatvyje; sunkvežimis amputuotu galu ir t. t. Vieni projektai nebaigti, kiti jau baigę savo gyvenimą. Čia suprantu, kad reikia išsiklausyti į paties žodžio „projektas“ reikšmę, nes juk šie objektai – nelygiaverčiai.

Projektas yra tik planas, sumanymas, „parengtinis, numatomasis, negalutinis akto arba dokumento tekstas“, anot tarptautinio žodyno. Projektas yra tai, kas dar nerealizuota, nepadaryta, nėra įkūnyta. Sovietmečio pabaigoje pradėti statiniai ir paminklai turėjo padėti įgyvendinti tos sistemos idėją (net nebeneriu prisiminti – kokią). Žlugus sistemai, jie tapo „neperspektyvūs“, nes jų nebeįmanoma panaudoti, nes jų griaučius palaikanti idėja irgi subliuško. Kai kur subliuško taip, kad likusioje statybinio laužo laukymėje nebematyti buvusių statinių identiteto – projekto karkaso. Kiti – *jau* sugriuvę, išardyti, sukežę statiniai, kurie kažkada buvo įgyvendinti iki galo, atrodo „neperspektyvūs“, žiūrint retrospektyviai – žiūrint iš kitos pusės, iš to taško, kurio link tiesiasi į perspektyvą nukreiptas žvilgsnis. Jie likę ten, laiko viduryje, iš įkūnytų daiktų vėl tapę „projektais“, vizualiai į juos panašūs – į sumanymus, idėjų karkasus, ketinimų protokolus – tekstus, bet iš tikrųjų žymintys kažką kita, ne pradžia, o pabaigą, bet pabaigą, kuri įvyko jau pradžioje. Jie priklauso Alfonso Andriuškevičiaus taip taikliai įvardytai „degradavusiai kultūrai,“ kuri buvo degradavusi dar ją kūrusiųjų sąmonėje[4]. Degradavę jau sąmonėje ir yra neperspektyvūs. Bet kartu „neperspektyvūs“ projektai yra ir šiek tiek kitokie.

Perspektyvus – tai „galintis sėkmingai plėtotis, būti naudingas, geras ateityje, turintis geras perspektyvas,“ anot to paties kompiuterinio tarptautinių žodžių žodyno[5]. Perspektyvus – į ateitį viltingai nukreiptas žvilgsnis, į ateitį nukreipta pastanga. Tuomet neperspektyvus yra nevertas pastangos, nes į ateitį žvelgianti akis, ten nemato nieko. Žvilgsnis nebepakyla nuo purvinos kasdienybės dangos. Pastanga atrodo beprasmiška. Pletkaus fotografuojamas pasaulis yra permerktas lietaus, jo dezintegracija jau nulemta iš anksto, šiek tiek panašiai kaip Gintaro Zinkevičiaus cikle „Portfolio depressanto“ (2007). Pabrėžtinai horizontalus formatas formatuoja žvilgsnį: galima žvelgti tik horizontaliai, iš kairės į dešinę ir atgal, bet ne į toli, tarsi pasaulis būtų plakatas be gelmės, be galimybės žvilgsniu nuklysti už horizonto ribos, į kitokią pasaulį, kurio vizija galėtų virsti perspektyvaus projekto karkasu.

Štai kaip. Pavadinime įrašyti neperspektyvūs projektai – tai ne tiek nufotografuoti objektai (nes jie juk jau nebe projektai, o griuvenos, post-projektai), kiek juos suplanavusi mintis ir ją formuojanti sistema. Tas neperspektyvus projektas – tai Lietuva. Ji nebestatoma – vienintelis produktyvumą teigiantis užrašas yra „gaminame karstus“ dykame Ukmergės paribyje.

Taigi Pletkus regi yrančią kultūrą – atsiduodančią gamtos globai „Teritorijose“ ir atsigręžusią atgal, kad sunaikintų pačią ją pagimdžiusios minties pradžią, „Neperspektyviuose projektuose“. Tai savanoriškai mirštančios dvasios peizažai. Po šios niūrios išvados jau būtų galima dėti tašką, bet fotografijų pavadinimuose skambančią vietovių monotoniją netikėtai sutrikdo konkretybė: „Artūriui Barysui Paul McCartney iš Liverpulio radijo arba vinilo, pirktu Zanavykų turguje“[6]. Fotografijoje – treninguotas vyriškis su cigarete burnoje apžiūrinėja prisimerkusią (neįvardytą) blondinę, pravertomis lūpomis beveik liečiančią Paulo McCartney skruostą ant vinilo plokštelės „Press to Play“ (1986). Šis Holivudo žvaigždžių fotografo George'o Hurrello vaizdas – kaip juokingas akibrokštas jį laikančio vyro tikrovėje, kur prie kioskelio ant dėmėto asfalto išdėliotais daiktais prekiaujantis išsižergęs senis šnekasi su pavargusia moteriške. Plokštelės įmautės geidulinga šviesa iškulia niūrius „Neperspektyvių projektų“ akinius kaip Artūro Baryso Baro išsišokimai, anot Algimanto Lyvos, iškuldavo „saldu, „falšyva“ tikrovės vitražą“[7]. Ir atvirkščiai – įsivaizduoju aižų muzikos avangardisto, sugebėdavusio atsisiųsdinti sovietmečiu uždraustus vinilus, balsą, išvemiantį tiesiai ant salstelėjusiu meilės lavonu atsiduodančios McCartney plokštelės: „Mes iš muzikos pragyventi negalime, nes iš jos gyvendami numirtume.“[8] Juk kaip ir Baras, kaip kiti neperspektyvaus Lietuvos projekto kritikai, Pletkus išdaužia kapitalistinio melo langus ir tuomet pro skylę iš apleistos, seniai nelankytos tikrovės padvelkia tiesos šaltis. Nukrečiantis soliariumuose apskrudintą kūną mirties šiurpuliu. Atgaivinantį dusinančią apsimestinio gėrio tvankumą.

[1] Audronė Žukauskaitė, *Gilles'io Deleuze'o ir Félixo Guattari filosofija: daugialypumo logika*, Vilnius: baltos lankos, 2011, p. 112–127.

[2] Žukauskaitė, p. 125–126.

[3] Samuel Beckett, *Malonas Miršta*, vertė Violeta Tauragienė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 6.

[4] Alfonsas Andriuškevičius, „Vytautas Balčytis ir degradavusi kultūra“, in: Vytautas Balčytis, *Fotografijos / Photographs*, Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 7-14; pirmą kartą publikuotas in: *Šiaurės Atėnai*, Nr. 679, 2003-12-06 [interaktyvus], http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=679&kas=straipsnis&st_id=2265, žiūrėta 2011-06-19.

[5] Turiu kompiuteryje patogiai instaliuotą „Interleksis,“ kuris atsako į visus iškilusius klausimus.

[6] Ši fotografija Artūriui Barysui dedikuota neatsitiktinai. Vytautas Pletkus komentuoja: „Mes su juo bendramoksliai iš Vilniaus 35-osios vidurinės. Bičiuliamoms maždaug iki 1977-ųjų. Siejo bukinistiniai interesai, ypatingos traukos vieta - Artūro kambarys su rietuvėmis knygų, plokštelių. Domėjausi jo kuriamais filmais. Fotografijos pavadinime Liverpulio radijas, o ne Liuksemburgo (kurio klausydavosi Baras), įrašytas sąmoningai, nes ir jo diskai atkeliaudavo iš Vilniaus centrinio pašto, o ne iš Zanavykų turgaus.“ (iš pokalbio elektroniniu paštu 2012 m. liepos 9 d., - A. N.)

[7] <http://www.kinasmieste.lt/filmai/arturas-barysasbaras/>

[8] „Apie I.V.T.K.Y.G.Y.G.“ vaikščiojimą paveiksluose ir mirtį gyvenant,“ menininką Artūrą Barysą Barą kalbina Kasparas Pocius, in: *Literatūra ir menas*, 2004.03.12, Nr. 2992, [interaktyvus]: http://www.culture.lt/lmenas/?st_id=4308 [žiūrėta: 2012.06.09].